

keramiko, nadaljuje z italogrško reliefno, sledijo italske, galske, španske, afriške in ostale pozne sredozemske sigilate.

Deveto poglavje je namenjeno španski slikani keramiki, sledi keramika tankih sten in glazirano posodje helenistične tradicije iz vzhodnih, italskih, galskih in rodanskih ter španskih proizvodnih centrov.

Enakovredno finemu namiznemu posodju avtor predstavi namizno in kuhinjsko keramiko ter posodje za pripravo hrane. Posebno poglavje je namenjeno rdečemu pompejanskemu posodju in afriški kuhinjski keramiki ter terilnicam. Vse te vrste preprostega, a vendar zelo kvalitetnega kuhinjskega posodja srečamo namreč dokaj pogosto tudi na naših najdiščih!

Kot se avtorju zelo znane knjige o amforah spodobi, je namenil izčrpno poglavje transportnemu posodju. Najprej je posebej pozorno analiziral španska proizvodna središča, oblike posodja in žige, ki se na tem pojavljajo. Sledi mali corpus žigov španskih amfor in poglavje o značilnostih trgovanja s španskim blagom. Sledi izčrpna tipološka tabela.

Poglavje o navadnem transportnem posodju je kratko, pa nič manj pomembno, saj je običajno popolnoma prezrto. Prav zagotovo pa so pogosto uporabljali za transport poleg amfor tudi dolije, posebne vrče in pitose.

Devetnajsto poglavje je namenjeno oljenkam. Najprej obravnava italske, sledijo afriške in španske s posebnim poudarkom na tamkajšnjih pečatih in njih razprostranjenosti. Z velikim poslušom za manj izurjene preučevalce rimske keramike je poglavju dodana tipološka ekvivalentna razpredelnica od Dressla do Pavolinija.

Sledijo keramične proizvodnje iz srednjega in poznega cesarstva vse do bizantinskega oz. arabskega obdobja. To so korintske in fokejske proizvodnje z vzhodno sigilato. Posebno poglavje je namenjeno dišavnicam in kadilnicam ter nazadnje še posodju s premazom.

Tretji del knjige je namenjen giganstkemu indeksu. Zbrana bibliografija obsega 44 strani, vendar ni pretirana. Sledi tipološka rapredelnica z refencami in geografski indeks.

Vsako poglavje je opremljeno z vsemi potrebnimi kartami razprostranjenosti, seveda s posebnim ozirom na španska najdišča, sledijo zelo bogato opremljene in izjemno lepo oblikovane tipološke tabele, izčrpna bibliografija in če je mogoče tudi izvlečki posameznih petrografskih analiz posodja.

Delo pa ima žal tudi slepo pego za ves tisti dragocen prispevek, ki so ga prispevali starejši in mlajši keramologi vzhodno od Trsta, z izjemo nekaj avstrijskih avtorjev. Zaman boste iskali celo ime znamenite E. Bonis! Prav tako ni sledu o romunskih raziskovalcih vzhodnih amfor in izginile so ruske objave črnomorskih najdišč. Pa natančno vemo, da so tudi tam najdene španske amfore in da med rimskodobno keramiko zavzema velik delež vzhodnomeditranske proizvodnje.

Kljub omenjeni nemajhni hibi je delo izjemno bogata in lepa knjiga z razkošnimi tabelami in kartami, napisana z izjemnim razumevanjem rimskodobne keramične industrije in ekonomike.

Delo je nastajalo skozi dolga leta izčrpnega študija in napornega dela z rimsko keramiko in je sad velikanske zakladnice znanja.

Kdorkoli se zanima za rimskodobno keramiko se mora seznaniti s pričujočo knjigo!

Verena VIDRIH PERKO in Bernarda ŽUPANEK

A. Toniolo: *Le anfore di Altino*. Società archeologica Veneta 14. Padova, 1991. 232 strani, 398 slik fotografij in risb.

Delo sodi k vrsti publikacij o amforičnem gradivu severne Italije. Med prvimi je nastal članek M. B. Carre in M. T.

Cipriano (Note sulle anfore conservate nel Museo di Aquileia, *Ant. Altoadr.* 29, 1987, 479-484) med drugimi pa je sledila tudi vrsta člankov o amforah v reviji *Quaderni di Archeologia Veneta*.

Delo obravnava preko 600 celih in delno ohranjenih amfor iz muzeja v Altinu. Avtorica jih je obdelala po posameznih izkopavalnih akcijah sledeč kronološko topografskemu kriteriju. Razdelila jih je na italske, španske, galske, afriške egejske in vzhodnomeditranske. Obdelala je tudi žige, vedno sledeč tipu posodja na kateremu se pojavijo. Skupaj je znanih 106 žigov. Za lažje razumevanje so dodani zemljevidi izkopanih področij.

Med italskim posodjem srečamo najprej pozno grško italski tip, Dressel 1, Lamboglia 2, Birndizi in sorodne, ovalno jadransko amforo, Dressel 6B, Dressel 6A, Dressel 2-4, posodje z ravnim dnom, sorodne rodoški vrsti, Schörgendorfer 558 (ali z italijanskim izrazom anfora troncoconica da olive), oblika Cadi ali Dressel 21-22 za suho sadje, Portorecanati in Forlimpopoli ter njim sorodne.

Od španske proizvodnje se pojavljajo le amfore oblike Dressel 7-11 in en primerek Dressel 20 za olje. Amfore za garum so v nasprotju s posodjem za olje številne, četudi domnevajo, da so za garum uporabljali tudi posodje oblike Dressel 6A. Priljubljenost španskih omak pa je izpričana tudi v pozni antiki z ohranjenim ustjem amfore oblike Almagro 50.

Med egejskim posodjem srečamo poznorodoške vrste, kretske Dressel 43 in malo znane Dressel 25.

Glaskke amfore so zastopane z obliko Pelichet 47, ki so služile tako za vino kot za olje, v širokem časovnem razponu od 1. do 4. st.

Afriške proizvodnje se pojavijo že zgodaj z obliko Maña C1 punske tradicije, za olive in olje, ki so sočasne starejšim grško italskim amforam. Morda so jih proizvajali tudi v južni Italiji. K poznim afriškim pa sodita tudi cilindrična amfora in špatejon.

Vzhodnosredozemskega izvora so amfore LR 3 ali egejski vrč in narebrena amfora, za katero pa žal avtorica ne navaja mednarodne klasifikacije.

Vse tipe je avtorica obravnavala zelo kratko in jedrnatost priloženo risbo, z najnужnejšimi podatki o proizvodnji in v skladu z najnovejšim stanjem raziskav.

Sledijo analize najdenega gradiva po posameznih kronološko razvrščenih najdiščih iz petdesetih let naprej začenši z Marcellom, Vigna Bortoletto, Fornasotti, Zuccarello, Zaccello, Canalle Sioncello in dvema nekropolama, slede najdišča Silone, Ca'delle Anfore, Sequestri in nazadnje sporadične najdbe.

Vsako najdišče začenja z osnovnimi podatki in zgodovino raziskav. Sledi katalog amfor, ki je razporejen po tipih posodja in obsega najosnovnejše podatke (manjkajo barvne določitve po Munsellu) in fotografija oziroma risba amfor in napis ali žig. Seveda bi bile risbe amfor veliko primerješe, vendar tudi fotografije zadostujejo. Vsaka risba ali fotografija posode je identificirana in opremljena z inventarno številko, napisi oziroma žigi so transkribirani.

Objavo gradiva zaključuje avtorica z povzetkom, kjer se dotakne nekaterih problemov izvora in datacije posameznih tipov. To poglavje pa je posebnega pomena prav zaradi nove klasifikacije zgodnjih amfor oblike Dressel 6B, ki jih avtorica poimenuje ante 6B in ugotovi značilnosti ter istosčasnost oblike Lamboglia 2.

To spoznanje pa je povsem novo in prinaša velike spremembe v naše poznavanje zgodnjih amfor, še posebej ker se zdi, da je zgodnja proizvodnja neznana v Istri.

Istosčasne tem so tudi t. i. Adriatica 1 in 2, ki jih podrobneje obravnava, tako kot tudi nekaj jadranskih tipov zgodnjega transportnega posodja.

Podrobneje obravnava tudi amfore tipa Portorecanati. Za obliko Schörgendorfer na podlagi petrografskih analiz zanika istrski izvor. Podrobneje obravnava vinsko posodje Dressel

6A in Dressel 2-4, ter skuša ugotoviti vzroke za istočasni import vina v dveh različnih vrstah posodja in ugotavlja da je morda bilo posodje Dressel 6A večnamensko.

Ostale tipe pa obravnava na kratko in navaja le osnovno literaturo. Poglavlje zaključuje s grafom, na katerem so prikazani tipi amfor najdeni na področju Altina.

Bibliografija bazira na italijanskih avtorjih, če izvzame Callenderja, Keaya in Beltrána Llorisa in morda še dveh ali tri manj znana imena. Tudi citirana literatura je pičila in se praviloma nanaša na zadnje italijanske objave, kar je morda vendarle malce preozko. Naravnost moteče pa je neupoštevanje tuje literature v primeru obravnavanja istrskih delavnic, tamkajšnjih žigov in najdišč, ki so ključnega pomena za razvzlatvanje proizvodnje posodja Dressel 6B in delavnice Lajkanija Basa.

Vendar knjiga nima namena posegati v širok prostor, temveč je avtorica očitno hotela predvsem zadostiti potrebam objave obsežnega depoja, kar je bilo narejeno dobro, pregledno in na tem nivoju takorekoč brezhbivo. Da se je avtorica odločila za ta jednat način objave, je hvalevredno, saj je dosegla zastavljeni cilj dovolj hitro in dovolj kvalitetno. Knjiga bi lahko postala vzor uspešnega objavljjanja starega depoiniranega gradiva!

Predvsem pa je velikega pomena predlog za klasifikacijo zgodnjih amfor oblike Dressel 6B in natančna, kratka in jednata obravnava ostalih jadranskih tipov transportnega posodja.

Verena VIDRIH PERKO

Tamás Bezczyk: *Amforenfunde vom Magdalensberg und aus Pannonien*. Kärntner Museumsschriften 74. Archäologische Forschungen auf dem Magdalensberg 12. Klagenfurt 1994, 195 strani, 12 tabel, 44 slik, s prispevkom o mineraloško-petrografskih raziskavah S. Jósza, R. Sauerja, G. Szakmányja in T. Weizburga.

G. Piccotti in je v predgovoru izrazil svoje zadovoljstvo nad knjigo, ki je izšla le dobri dve leti po izidu publikacije V. Maier-Maidl, *Stempel und Inschriften auf Amphoren vom Magdalensberg - Wirtschaftliche Aspekte*, razširjene diplomске naloge. Oba avtorja sta namreč obdelovala domala isto gradivo in glede na dejstvo, da je bil rokopis T. Bezczkega dokončan že leta 1990 (str. 20) je zamuda bolj obžalovanja kot radosti vredna. Še posebej zato, ker je prva knjiga V. Maier-Maidl izšla s številnimi strokovnimi napakami.

V kratkem uvodu je avtor orisal zgodovino Norika in Štalenskega vrha in skušal pojasniti gospodarski in trgovski pomen kasnejše province zaradi naravnega rudnega bogastva.

V prvem poglavju o poznorepublikanskih amforah je spregovoril o trgovinski izmenjavi in priseljevanju italjskih družin na Štalenski vrh, kar je bil seveda poglavitni vzrok za porabo in stalen dotok italjskih prehranbenih izdelkov kot so vino, olje in garum. Najzgodnejše sledi trgovske izmenjave predstavljajo amfore tipa Brindizi, Dressel 1 in Lamboglia 2, ki pa jih avtor žal brez pravega vzroka ne predstavi podrobneje, kot npr. kasnejše posodje. Za primerjavo naj navedemo, da so v naših zgodnjearheoloških najdiščih neredklo prisotne tudi amfore oblike Lamboglia 2. To je bilo transportno posodje za olje in vino iz jadranskega in kampanijskega območja.

Prisotnost zgodnjih amfor avtor povezuje z zgodovinskimi dogodki in trgovskimi potmi, v Iliriku posebej z jantarsko potjo. Tako omenja, da je v Emoni komajda najden en sam odlomek amfor oblike Lamboglia 2. Menim, da je to preuranjena trditev, saj dobrega pregleda emonskega naselbinskega gradiva sploh še nimamo. Prav tako na sliki št. 1 a)

fotografija amfore iz Ptuja ni oblike Lamboglia 2, temveč pozno grško italjska (glej A. Toniolo, *Le anfore di Altino*, Società archeologica Veneta 14, Padova, 1991, sl. 2, str. 16), ki pa je po vsej verjetnosti prišla v ptujski depo iz privatne zbirke, izvirajoč neke iz Jadrana. Isto domnevam tudi za omenjeno amforo oblike Dressel 1 iz Mestnega muzeja Ljubljana, ki pa je danes žal brez vsake dokumentacije izgubljena.

Med zgodnjecarskimi oblikami so najprej predstavljene amfore za vino oblike Dressel 2-4. Zanimiva, a preohlapana je ugotovitev, da so petrografske raziskave ptujske amfore z napisom dale zelo podobne rezultate kot amfore Lajkanijeve delavnice, pa vendar kljub temu ne moremo izključiti, da gre za severno italjsko provenienco. Torej domneva o izdelavi amfor oblike Dressel 2-4 v Istri vsekakor ni potrjena. Tem ugotovitvam je treba dodati, da je med gradivom z brionskega Kastruma, ki sva ga skupaj z avtorjem knjige pregledala letošnjo pomlad, odlomkov amfor tega tipa v primerjavi z Dressel 6B zanemarljivo malo.

Import amfor Dressel 2-4 na Štalenski vrh se začne v letih 15-10 pred Kr., se v poznih plasteh močno poveča in so običajno široko zastopane v najdiščih vzdolž jantarske ceste še vse flavijsko obdobje.

Posodje oblike Dressel 5 je manj pogosto zastopano vinski posodje iz grškega področja. Znano je s Štalenskega vrha, iz Emone, Ptuja in Savarije. Poleg opisa oblike so navedeni tudi rezultati petrografske analize, ki le potrjujejo že znano dejstvo o egejskem izvoru. Pojavljajo se med avgustejskim in flavijskim obdobjem.

Oblika Dressel 6A je verjetno nadaljevanje starejše amfore Lamboglia 2 in je prav tako jadransko posodje za vino. Odlomke med seboj težko razlikujemo. Amfora Dressel 6A je pogosta na najdišču Štalenskega vrha z dvema vrstama žigov M. Herenija Fajdima iz Picena iz avgustejsko tiberijskega obdobja in L. Taria Rufa, prav tako iz Picena iz tiberijske klavdijskega obdobja. Petrografske analize so potrdile picenski izvor gline le v prvem primeru. Datacija gradiva pa je potrdila, da se ta tip posodja pojavlja še vse do sredine 1. st. po Kr.

Obliki Dressel 6B, ki se pojavlja od avgustejskega do hadrijanskega obdobja, je avtor posvetil največ pozornosti (bralce opozarjam na njegovo najnovejšo študijo, *Amphorae and amphora stamps from the Laecanius workshop*, *Jour. Rom. Arch.* 8, 1995, 41-64).

Podrobno je amfore obdelal z epigrafskega vidika in ugotovil njihovo časovno umestitev. Žig APIC, se pojavlja na avgustejso klavdijskem gradivu, APICI je zgodnje klavdijski, C ATE N je tiberijsko klavdijski, COSAE avgustejski, COSTINI tiberijsko klavdijski, CRISPIN istočasen, CRISPINILI avgustejsko klavdijski, FLAVFONTAN tiberijsko klavdijski. Podrobno so analizirani žigi iz delavnic Lajkanija Basa, za katerega nedokumentirano trdi, da je bil lastnik vil na Brijunih. Avtor je zbral žige Lajkanijevih vilicv v datiranih plasteh. Žig BAR je tiberijsko klavdijski, FELIX poznoavgustejski do klavdijski, FELIX.PET tiberijsko do klavdijski, FEL.TVR zgodnjeklavdijski do flavijski, SPERAT zgodnjeklavdijski, VIAT poznoavgustejski do klavdijski, LAE tiberijsko do klavdijski.

Ostali žigi na amforah oblike Dressel 6B pa so še MA ASVLI, ki je zgodnjeklavdijski, L.TRE.OPTATI tiberijsko do klavdijski, VARI PACCI avgustejski do klavdijski, L.IVNI. PATIEN morda člani družine Cezernijcev, tiberijsko do klavdijski, SEPVLIVM iz okolice Padove je tiberijsko do klavdijski, SISENAE istodoben.

Bezczyk trdi, da je v amforah Dressel 6B prihajalo istrsko olje, kar pa se ne ujema z ugotovitvami italijanskih raziskovalcev (glej A. Toniolo, *Le anfore di Altino*, Società archeologica Veneta 14, Padova, 1991, str. 24). Sledi pregled odkritih lončarskih delavnic v Fažani in Loronu in izsledki petrografskih analiz, ki so pokazali razlike med posameznimi